

Kap 47 : Elsa Bernadotte (1893-1996).

Prins Oscars dotter Elsa Viktoria Bernadotte, grevinna af Wisborg, ”Tess” bland vänner, föddes i Stockholm den 3 augusti 1893 på Rosendals slott och dog i Stockholm den 17 juli 1996. 1929 gifte hon sig med Karl Axel Hugo Cedergren (1891-1971). Paret fick inga barn. Elsa är gudmor till prinsessan Christina.

Elsa nämns bara kortfattat i kungabiografierna (Jaya 1913: s. 101; Swahn 1930: s. 268; Jansson 1948: s. 314; Skott 1996: s. 343) men gjorde faktiskt en egen religiös, feministisk och politisk karriär (Vestkusten 1944-03-03; Vem är det 1956: s. 179; Borgström 1982; Vem är Vem 1993: s. 209; Ulfsäter-Troell 1996: ss. 441-443; Borgström & Sundberg red. 1993; Dahl 2005). Jag har delat upp skildringen i tre delar: (1) KMA, KFUK & scoutrörelsen. (2) Feminismen. (3) Fredsrörelsen.

Liksom systrarna gick hon åtta år i Brummerska flickskolan, fick undervisning i hand- & hushållsarbete och tillbringade tillsammans med systemen Sophia en tid utomlands i Tyskland, England & Schweiz: 1912/13 i Tyskland. 1913/14 sex månader i Swansea, England, hos en prästfamilj. I Genève (okänt vilket år) hos vänner i familjen för franskan. Föräldrarna hade skoltiden övervakat hennes läsning så att hon inte fick idéer. Detta tycks hon dock ha tagit igen i utlandet. Efteråt engagerade hon sig i olika rösträtts-, freds- & kristna organisationer.

Elsa hade blandade känslor om sin uppväxttid: Hon hade privilegier som hennes jämnåriga saknade men samtidigt var hon socialt isolerad och tvingad följa ”konvensansen”. Hon hade dåliga skolbetyg vilket hon senare i livet skyllde på bristande intresse. Det hon mest saknade var att hon inte fått gå på universitet. Hon utbildade sig till frivillig hjälpsyster i Röda Korset & gick som extraelev på Sabbatsbergs sjukhus. 1916-1917 tjänstgjorde hon på invalidtågen mellan Tyskland/Österrike och Ryssland – en upplevelse som hon senare beskrev som både ”stimulerande och djupt deprimerande”.

1913 gick hon med i Kvinnliga Missionsarbetare (KMA). Det finns en (osäker) uppgift om att hon satt i KMA:s styrelse. 1919 gick hon med i KFUK. 1921 var hon ledare för ett av KFUK:s flickläger. Från 1922 satt hon i förbundsstyrelsen, 1925-1943 som dess ordförande och efter avgången som hedersordförande. Samtidigt blev hon medlem i KFUK:s världsråd, 1930 avancerade hon till verkställande utskottet och 1938-1951 till vice ordförande. För Världsrådet gjorde hon långresor till bl a Indien & Kina. 1929-1951 var hon KFUK:s scoutchef och 1934-1952 var hon (alternerande med Svenska flickscouter (SFS)) ordförande i Sveriges flickscoutråd. Vid avgången som scoutchef 1951 tilldelade henne prinsessan Sibylla medaljen ”Illis quorum” för medborgerlig förtjänst. 1966 blev hon hedersledamot i KFUK-KFUM:s riksstyrelse, 1993 föreningsråd i centralföreningen – en hederspost eftersom hon då hade fyllt 100 år. Det finns en del ytterligare detaljer:

1924 deltog hon i KFUK:s världsråds möte i Washington. Elsa hade vid den tidpunkten fortfarande många illusioner kvar att förlora: ”Ett besök vid Arlingtons krigskyrkogård med fält efter fält med likadana gravstenar, de allra flesta över unga män, blev en chock och vändpunkt för mig. Från den stunden blev jag engagerad i fredsrörelsen.”¹ Hon ville också pröva på hur vanliga människor hade det, bodde på ett inackorderingshem (4 dagar) och arbetade i ett garveri (9 dagar) inkognito som Elsie

¹ Ulfsäter-Troell 1996: s. 441.

Bern. Inackorderingen fick hon avbryta när hennes rätta identitet avslöjades. Amerikabesöket fortsatte västerut till Stillahavskusten, Hawaii, Kina, Japan, Korea och Indien. Hon reste mycket tåg ensam inkognito, slog sig i slang med människor och studerade de miserabla sociala förhållandena. Hon var inte tillbaka i Sverige förrän 1925.²

Vid återkomsten var föräldrarna ganska förfärade över vad livets hårda skola hade gjort med deras dotter. Elsa sammanfattade sina erfarenheter som att tro utan handling saknade värde & att kristendomen i första hand inte var en lära utan ”en gemensam anda i kärlek”. Hon erbjöds att bli KFUK:s ordförande vilket hon efter viss tvekan accepterade. KFUK kom att bli ”den yrkesutbildning hon aldrig fick”. Ett av hennes första uppdrag var att representera KFUK vid den ekumeniska världskongressen Life and Work i Stockholm samma år. Under konferensen slogs hon av hur dålig kvinnorepresentationen var. Hon kom att i olika former att arbeta med den frågan livet ut.

*

1935 hade hon en sådan ställning att hon (inom ramen för KFUK) kunde skapa en kvinnlig motsvarighet till faderns organisation Svenska Evangeliska Alliansen (SEA) – Kristna kvinnors samarbetskommitté (KKS) – som 1959 slogs ihop med Svenska missionsrådets kvinnokommitté till Sveriges ekumeniska kvinnoråd (SEK). Dessa sina organisationer ledde hon fram till 1971. Under tiden var hon även aktiv i Kvinnornas nedrustningskommitté, Förbundet för ett kristet samhällsliv, Fredrika Bremer-förbundet & Internationella kvinnoförbundet för fred och frihet (IKFF).

Arbetet för kvinnliga präster var långdraget. Frågan hade väckts redan 1919 men beslutet kom inte till stånd förrän 1958. Under tiden arbetade SEK även med fredsarbete & sociala frågor.³ Vid tiden för konfirmationen hade hon påverkats av tidens liberalteologiska debatt, funderade på att avstå men fegade ur. Följande episod brukar framhållas (av henne själv) som typisk Elsa: Hon och fadern deltog 1917 i en religiös sammankomst där talaren uppmanade församlingen att resa sig för att instämna i hans fördömande av av en viss liberalteologisk präst. Alla – även fadern – reste sig men Elsa satt kvar. Kristna skulle inte fördöma andra kristna. Punkt. Dessutom var personen inte där och kunde försvara sig. Fadern skall (enligt Elsa) ha låtit stänga Brummerska söndagsskolan för att hon inte skulle ha någon plattform att sprida sin historiskt-kritiska bibelsyn men det har inte gått att verifiera.⁴

Elsas förhållande till föräldrarna var komplicerat. Hennes stora förebild i livet var hennes far men denne motarbetade henne i egenskap av kvinna och eftersom hon saknade egen inkomst var han fram till äktenskapet 1929 de facto hennes förmyndare. Även modern var upprörd över dotterns okvinnliga oppositionslust & kampvilja. Förmodligen väckte den ångest. Elsa hade dock medhåll från sin bror Carl som vid kritiska tillfällen inkallades som expert på vad som gick för sig. Föräldrakonflikten hade också en teologisk aspekt. Elsa påstod hon upplevt Gud direkt vilket föräldrarna ansåg förmätet i överkant.

Elsas feministiska övertygelse var en blandning av gammalt och nytt. Cirka 1935 deklarerade hon sig inte tillhöra dem som ansåg att kvinnan 'skulle göra allt som mannen gör', utan

² Hadjigeorghiou, Ylva. ”Elsa Cedergren prins Oscars dotter berättar om sitt omväxlande liv.” Svenska Journalen 1980:9, ss. 1-3,34,45.

³ Dahl 2005.

⁴ Dahl 2005: s. 37.

menade att kvinnan och mannen var för sig har sina uppgifter, som de fyller 'på sitt särskilda sätt'. Slutsatsen hon drog ur detta resonemang var att man därför heller inte kunde mäta eller jämföra kvinnors och mäns makt och inflytande. ... kvinnans kraft och styrka låg på ett annat plan än mannens, 'nämligen mer i det fördolda' ... 'Ty liksom mannen har sin, så har kvinnan sin givna uppgift, som hon bäst kan fylla icke genom att efterapa mannen utan gm vara trogen sig själv. ... Därför att personligheten [är] det avgörande, därför [är] kvinnans inflytande så avgörande.'"⁵

*

Hennes blivande man Hugo Cedergren presenterades 1928 (?) för drottning Victoria. Svårt att säga vad hon ansåg. Hon hade i alla fall svårt att förlika sig med att Elsa kort före äktenskapet gick med i Karl Staafs folkparti – fiendelägret. Cedergren var generalsekreterare i KFUM så förmodligen hade paret träffats på någon kongress. Det var ett kamratäktenskap i tidens anda. De hade liknande karriärer och intressen.

Under kriget inspekterade Elsa och Hugo de krigförande parternas fångläger. Det förefaller ha ingått i KFUM/KFUK:s krigsfångehjälp. Kriget radikaliserade Elsa. 1943 anslöt hon sig till kväkarna – en både radikalekumenisk & radikalpacifistisk rörelse. I samband med Berlinkrisen 1948 manade svenska kyrkliga ledare utan effekt båda sidorna till besinning. Detta följdes upp med ett stort möte i Blasieholmskyrkan där Elsa citerades som att ”svenska kyrkan måste erkänna sitt misslyckande”.⁶ Året därpå deltog hon i en stor fredskonferens i Paris. Denna dominerades av USA- & rysshatare och Elsas förslag om ett utökat kulturellt utbyte mellan länderna för att förbättra relationerna gillades inte av någon.⁷ Det resulterade dock 1952/53 i några mindre möten mellan ryska & amerikanska kristna. 1942-1950 satt hon för folkpartiet i Stockholms stadsfullmäktige – frampuffad av Folkpartiets kvinnoförbund. Det slutade efter två mandatperioder med att hon i egenskap av feminist, kunglig pacifist och ”frifräsare” inte längre var välkommen. Folkpartiet kom ju att domineras av politiska hökar som Per Ahlmark, Ingemar Mundebo & Herbert Tingsten som både var republikaner & för svenska atomvapen.

1959-1961 ledde hon kväkarnas rådgivande världskommitté (FWCC). 1960 var hon i Amerika för dess räkning och satt 1961 i organisationskommittén för dess första världsmöte i Nairobi. Hon tillhörde initiativtagarna till Aktionsgruppen mot en svensk atombomb (AMSA) som 1959 & 1960 höll hundratals möten, stöddes av 15 tusen medlemmar och publicerade tidningen Mot svensk atombomb. Svenska freds- och skiljedomstolen stödde AMSA, gav dem kontorsutrymme och valde in Elsa & författaren Anders Fogelström i styrelsen.⁸ Hon demonstrerade också mot Vietnamkriget, mot neutronbomben och mot främlingsfientlighet i alla former.

Hennes inträde i kväkarna 1943 – då hon samtidigt utträdde ur statskyrkan – verkar ha gjort henne omöjlig som ordförande i KFUK. Så här beskrev hon 1982 sin tro:

The Bible

⁵ Dahl 2005: s. 91.

⁶ [Om bl a Elsa Cedergren.] Toledo Blade 1948-05-19.

⁷ [Om fredskonferensen i Paris.] Wilmington Morning Star 1949-04-23.

⁸ Wittner 1997: ss. 216-217.

If we no longer believe in the Bible in the old way, what do we now believe? This question must be put to each one of us, and we have to find an answer. Knowledge of the Bible is very important, but it is unnecessary for us to accept it as infallible or as a legal document; we must think and judge for ourselves, listening to that which speaks to our innermost being.

The Bible is not sacrosanct. It comes from times very different from our own with a different concept of man. It does not contain the absolute literal truth, but it can teach us the truth of life. Dogma is the language of theology. I do not set any limits for my thought in seeking truth in intellectual honesty. But more important than anything else is an anchorage in the divine which is to be found in the depth of every human being; it cannot be formulated in words but must be expressed in life and in relations with our fellow men.

Jesus is the most important person in the Bible, not because the Bible or the churches proclaim it, but because he gave men a new concept of God.

Elsa Cedergren, 1982⁹

*

Elsas eftermäle är blandat. Hon hade utseendet för sig, bodde ståndsmässigt på Östermalm, hade ett stort kontaktnät, charm, engagemang, kunde dra växlar på sin kungliga bakgrund, uppmärksammades var hon gick och var en god talare. Å andra sidan verkar hon inte ha förstått att hon som kunglig förväntades hålla sig utanför dagspolitiken. 1943 förlorade hon sin post som förbundsordförande i KFUK. 1950/52 förlorade hon sina resterande politiska, scout- och KFUK-uppdrag. Sin egen organisation SEK lämnade hon 1971 när hennes man dog. Långt senare fick hon frågan om hon aldrig tvekat inför alla sina kontroversiella ställningstaganden. Elsa erkände att hon ibland känt rädsla men att detta aldrig hindrat henne att genomföra vad det nu vara månne – det förväntades av henne.

Av lätt insedda skäl höll kungahuset Elsa på armslängds avstånd men hon bjöds faktiskt in på några familjeträffar. Bäst relationer hade hon med sitt gudbarn prinsessan Christina som t o m fick hennes tiara i bröllopspresent.

⁹ Cedergren 1982.